

ՀՀ քրեական օրենսգրքի՝ ՊԱՏԻԺ ՄԵՂՄԱՑՆՈՂ ՕՐԵՆՔԻ ՀԵՏԱՊԱՐԶ ՈՒԺԻ ԿԱՐԳԱԿՈՐՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԸ¹

Հայկ Ավետյան

ԵՊՀ քրեական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, դասախոս,
Երևան քաղաքի դատախազության դատախազ

1. ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի կարգավորումը

2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (նախկին օրենսգիրք) 13-րդ հոդվածի համաձայն.

« 1. Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը հետադարձ ուժ ունի, այսինքն՝ տարածվում է մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց, այդ թվում՝ այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն:

(...)

3. Պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնող և միաժամանակ պատասխանատվությունը մասնակիորեն խստացնող օրենքը հետադարձ ուժ ունի միայն այն մասով, որը մեղմացնում է պատասխանատվությունը:» (Այս և հետագա ընդգծումները հեղինակինն են):

Ինչպես երևում է նախկին օրենսգրքի մեջբերված հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպումից՝ պատիժը մեղմացնող օրենքն անվերապահորեն ուներ հետադարձ ուժ: Այլ կերպ այն տարածվում էր մինչև այդ օրենքն ուժի մեջ մտնելը հանցանք կատարած, դատվածություն ունեցող յուրաքանչյուր անձի նկատմամբ, անկախ այդ անձի վերաբերյալ դատավճռի առկայությունից, ինչպես նաև անկախ պատիժը կրած լինել-չլինելու հանգամանքից:

2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (նոր օրենսգիրք) 9-րդ հոդվածը սահմանում է.

« (...)

2. Արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ: Նշված դեպքում այն տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած այն անձանց վրա, որոնց վերաբերյալ դեռևս առկա է օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատավարական ակտ:

3. (...) Եզրափակիչ դատավարական ակտն օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, եթե նշանակված պատիժն ավելի խիստ է ուժի մեջ մտած օրենսդրությամբ նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետից, կամ նշանակված պատժատեսակն ավելի խիստ է ուժի մեջ մտած օրենսդրությամբ նախատեսված առավել խիստ պատժատեսակից: Նշված դեպքերում այն տարածվում է մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը հանցանք կամ քրեական օրենսդրությամբ նախատեսված արարք կատարած այն անձանց վրա, որոնք կրում են պատիժը կամ կրել են դա, սակայն ունեն դատվածություն:»

¹ Սույն հոդվածը գեկուցվել է 2022թ. դեկտեմբերի 8-ի ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների գիտական նստաշրջանին:

Այսպիսով, նոր օրենսգիրքը պատիժը մեղմացնող օրենքի առնչությամբ ցուցաբերել է տարբերակված մոտեցում: Մասնավորապես, առկա է երկու իրավիճակ:

Առաջին դեպքում պատիժը մեղմացնող նոր օրենքը տարածվում է այն անձանց նկատմամբ, որոնց վերաբերյալ նոր օրենսգրքի ուժի մեջ մտնելուց հետո դեռևս առկա չէ օրինական ուժի մեջ մտած եզրափակիչ դատավարական ակտ: Այս դեպքում ամեն ինչ հստակ է, անձի իրավական վիճակը պատժի մեղմացման առումով բարելավող օրենքն ունի հետադարձ ուժ, այսինքն՝ տարածվում է մինչ այդ օրենքի ուժի մեջ մտնելը հանցանք կատարած անձանց նկատմամբ:

Երկրորդ դեպքում, երբ եզրափակիչ դատավարական ակտը, օրինակ՝ մեղադրական դատավճիռը, մտել է օրինական ուժի մեջ, ապա պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ միայն այն դեպքում, **երբ այդ դատավճիռով նշանակված պատիժն ավելի խիստ է, քան նոր օրենսգրքով նույն արարքի համար սահմանված պատժի առավելագույն շեմը, կամ նշանակված պատժատեսակն ավելի խիստ է:**

Օրինակ՝ անձը ենթարկվել է քրեական պատասխանատվության նախկին օրենսգրքի 133-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետով նախատեսված հանցանք կատարելու, այն է՝ շահադիտական դրդումներով մարդուն ազատությունից ապօրինի զրկելու համար և ենթարկվել պատժի՝ 4 տարի ժամկետով ազատազրկման: Մեջբերված հոդվածի սանկցիան նախատեսում էր 3-ից 5 տարի ժամկետով ազատազրկում, և դատավորը, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ առկա չեն ծանրացնող կամ մեղմացնող հանգամանքներ, արձանագրել է, որ անհրաժեշտ է նշանակել հոդվածի սանկցիայով նախատեսված միջին պատիժը՝ 4 տարի ազատազրկումը:

Շահադիտական դրդումներով մարդուն ազատությունից ապօրինի զրկելը նոր օրենսգրքի 192-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 8-րդ կետով է նախատեսված, և ըստ էության հոդվածի հանցակազմը չի ենթարկվել փոփոխության: Սակայն նախկին և նոր օրենսգրքերով նախատեսված այս նույնական հանցանքի համար նոր օրենսգիրքն իբրև սանկցիա նախատեսել է հնի՝ 3-ից 5 տարվա ժամկետի փոխարեն 2-ից 5 տարի ժամկետով ազատազրկում, այսինքն հոդվածի սանկցիայով նախատեսված պատժի նվազագույն շեմը իջեցվել է՝ պատասխանատվությունը մասնակիորեն մեղմացնելով, ինչը անձի իրավական վիճակը բարելավող՝ պատիժը մեղմացնող օրենք է:

Համաձայն նոր օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասով նախատեսված կարգավորման՝ մեջբերված օրինակում նշանակված 4 տարի ժամկետով ազատազրկումը ենթակա չէ վերանայման, քանի որ ինչպես հին, այնպես էլ նոր օրենսգրքերի համապատասխան հանցանքի համար նախատեսված առավելագույն պատիժը 5 տարի ժամկետով ազատազրկումն է, և նշանակված պատիժը՝ 4 տարի ժամկետով ազատազրկումը, ներառված է թե՛ նախկին և թե՛ նոր օրենսգրքի համապատասխան հանցանքի համար նախատեսված սանկցիայում: Այլ կերպ՝ քանի որ նշանակված պատիժն ավելի խիստ չէ ուժի մեջ մտած օրենսդրությամբ նախատեսված պատժի առավելագույն ժամկետից, ուստի նոր օրենսգիրքն արգելում է դրա վերանայումը, թեև, ինչպես վերը նշվեց, շահադիտական դրդումներով մարդուն ազատությունից ապօրինի զրկելու համար նոր օրենսգիրքը նախատեսել է ավելի մեղմ պատիժ:

1. ՀՀ բարձր դատարանների դիրքորոշումները պատիժը մեղմացնող օրենքի հետադարձ ուժի վերաբերյալ

Իրավական մեջբերված խնդրին անդրադարձել են նաև ՀՀ Սահմանադրական և վճռաբեկ դատարանները: Մասնավորապես՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել՝ արձանագրելով հետևյալը.

«ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության ընդհանուր կանոնը, որով մերժվում է իրավական ակտերի հետադարձ գործողության հնարավորություն»

նը, հետապնդում է իրավաչափ նպատակներ՝ դրանով հնարավոր է լինում երաշխավորել մարդու իրավունքները, ապահովել իրավական որոշակիության, իրավական անվտանգության սկզբունքները, հասարակական հարաբերությունների կայունությունը և այլն¹:

(...) ՀՀ Սահմանադրությամբ՝ ժամանակի մեջ իրավական ակտերի գործողության կանոնակարգումը հիմնվում է այն տրամաբանության վրա, որ իրավական ակտերի հետադարձ ուժով գործողության մերժումն ընդհանուր կանոն է, իսկ այդ ակտերի հետադարձ ուժով գործողության հնարավորությունը՝ բացառություն ընդհանուր կանոնից: Այս մոտեցումը բխում է իրավական որոշակիության, օրենսդրության նկատմամբ լեգիտիմ ակնկալիքների, մարդու իրավունքների երաշխավորման, իրավակիրառ մարմինների կողմից կամայականությունների կանխարգելման նկատառումներից:

Ընդ որում, բացառություններն իրենց հերթին տարբեր են.

(1) երբ սահմանադիրը բացառում է օրենսդրի կողմից որևէ հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությունը՝ սահմանելով հետադարձության ուղիղ պահանջ (արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ (Սահմանադրության 72-րդ հոդված), և

(2) երբ անձի իրավական վիճակը բարելավող իրավական ակտին հետադարձ ուժ հաղորդելու լիազորությունը թողնվում է իրավասու (այդ ակտն ընդունող) մարմնի հայեցողությանը (անձի իրավական վիճակը բարելավող օրենքները և այլ իրավական ակտերը հետադարձ ուժ ունեն, եթե դա նախատեսված է այդ ակտերով (Սահմանադրության 73-րդ հոդվածի 2-րդ մաս))»²:

Փաստորեն, ՀՀ սահմանադրական դատարանը, մեկնաբանելով հիմնական օրենքի 72-րդ և 73-րդ հոդվածները, հստակ արձանագրել է, որ պատիժը մեղմացնող օրենքի պարագայում սահմանադիրը հետադարձության ուղիղ պահանջ է նախատեսել, այսինքն, օրենսդիրը հասարակ օրենքներով չի կարող սահմանել այլ բան, քան այն, որ պատիժը մեղմացնող օրենքն առանց որևէ վերապահման և բացառության հետադարձ ուժ ունի:

Նշված իրավական հարցի առնչությամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը ևս իրավական դիրքորոշում է արտահայտել՝ մասնավորապես արձանագրելով հետևյալը.

«(...) Արարքի հանցավորությունը վերացնող, պատիժը մեղմացնող կամ հանցանք կատարած անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքի գործողության տարածումը մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա կարող է իրականացվել երկու եղանակով՝ պարզ և վերստուգիչ (ռևիզիոն) կարգով:

Քրեական օրենքի պարզ հետադարձությունը ենթադրում է, որ տվյալ գործով դեռևս դատավճիռ կամ գործն ըստ էության լուծող այլ վերջնական ակտ չի կայացվել: Այս դեպքում իրավակիրառող մարմինները նոր քրեական օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո ղեկավարվում են դրանով և կատարված արարքին իրավական գնահատական են տալիս և պատժի նշանակման հարցը լուծում են նոր, ավելի մեղմ օրենքին համապատասխան:

Միևնույն ժամանակ, ՀՀ քրեական օրենսգրքի³ 13-րդ հոդվածի 1-ին մասը նախատեսում է, որ անձի վիճակը բարելավող քրեական օրենքը տարածվում է նաև այն անձանց վրա, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն: Այլ խոսքով՝ հնարավոր է իրավիճակ, երբ մեղադրական դատավճիռն արդեն իսկ մտել է օրինական ուժի մեջ և գտնվում է կատարման փուլում կամ արդեն իսկ ի կատար է ածվել, սակայն անձի դատվածությունը դեռևս չի մարվել: Այս

¹ Սահմանադրական դատարանի՝ 2021 թվականի մարտի 26-ի թիվ ՍԴՈ-1586 որոշումը:

² Նույն որոշման 6.1-ին կետը:

³ Խոսքը 2003 թվականի խմբագրությամբ օրենսգրքի մասին է:

դեպքում քրեական օրենքի գործողության տարածումը մինչև դրա ուժի մեջ մտնելը համապատասխան արարք կատարած անձանց վրա կատարվում է վերստուգիչ (ռևիզիոն) եղանակով, և օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերը վերանայվում են:

Նոր օրենքը համարվում է պատիժը մեղմացնող, եթե հողվածի սանկցիայով նախատեսված ա) պատժի նվազագույն կամ առավելագույն չափերը իջեցվում են, բ) պատժատեսակը փոխարինվում է ավելի մեղմ պատժատեսակով, գ) պարտադիր լրացուցիչ պատժատեսակը վերացվում է կամ վեր է ածվում ֆակուլտատիվի, դ) նախատեսվում է երկրնտրելի առավել մեղմ պատժատեսակ: (...)»¹

«(...) Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավական որոշակիության սկզբունքի առանցքային բաղադրատարրերից մեկը դատական ակտերի կայունության կամ *res judicata* սկզբունքն է, որի ցանկացած խախտում հանգեցնում է իրավական որոշակիության ոտնահարման և ուղղակիորեն ազդում իրավունքի գերակայության սկզբունքի վրա: *Res judicata* սկզբունքի հիմքում ընկած է իրավական կարգադրագրերի կայունության, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի անփոփոխելիության ու վերջնական լինելու, դրանց համընդհանուր պարտադիրության գաղափարը, որով, ի թիվս այլնի, ապահովվում է նաև դատարանների հեղինակությունը և վստահությունը դատական իշխանության նկատմամբ: Հետևաբար, իրավական որոշակիության սկզբունքից շեղումը կարող է արդարացված համարվել միայն օրենքով հստակ սահմանված, պարտադիր հանդիսացող էական և անհաղթահարելի հանգամանքների դեպքում: Նշվածը նաև բխում է Սահմանադրական դատարանի՝ թիվ ՍԴՌ-754 որոշման շրջանակներում ընդգծված՝ միջազգային իրավունքում հայտնի սկզբունքից՝ «Դատարանը կրկին չի որոշի արդեն որոշված գործը» (*res judicata*), որն ամրագրված է ինչպես միջազգային դատական մարմինների հիմնադիր փաստաթղթերում, այնպես էլ մի շարք պետությունների՝ քրեական և քաղաքացիական արդարադատության վերաբերյալ օրենսդրության մեջ: Այս սկզբունքը ենթադրում է, որ դատական գործով ընդունված վերջնական որոշումը՝ որպես իրավական որոշակիության արդյունք, ենթակա է հարգանքի: Համանման իրավական դիրքորոշում է հայտնել նաև «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (Վենետիկի հանձնաժողով)՝ նշելով, որ ներպետական դատարանների վերջնական դատավճիռները չեն կարող դրվել կասկածի տակ

(...) Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո ընդունված նոր օրենքը կարող է Սահմանադրական դատարանի՝ վերը վկայակոչված թիվ ՍԴՌ-1348 որոշման իմաստով դիտարկվել այդ դատական ակտը բացառիկ վերանայման ենթարկելու նոր հանգամանք, եթե օրենսդրական փոփոխության արդյունքում լրիվ կամ մասնակիորեն վերանում է արարքի հանցավորությունը, մեղմանում հանցանք կատարած անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը կամ այլ կերպ բարելավվում վերջինիս վիճակը: **Ընդ որում, ի տարբերություն օրենքի հետադարձության պարզ կարգի, օրենքի հետադարձության վերստուգիչ (ռևիզիոն) կարգի դեպքում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի՝ նոր օրենքի ընդունման հիմքով վերանայելու հնարավորությունը միջազգային սկզբունքներին համապատասխան՝ սահմանափակված է դատական ակտերի կայունության և որոշակիության սկզբունքների պահպանման անհրաժեշտությամբ:**

Այսպես՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նոր օրենքի ընդունման հիմքով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման համար անհրաժեշտ է, որ ընդունված նոր օրենքը ոչ միայն բարելավի հանցանք կատարած անձի վիճակը, այլև բացառիկ կայացված դատական ակտն օրինական ուժի մեջ թողնելու հնա-

¹ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի՝ 2013 թվականի հոկտեմբերի 18-ի թիվ ԵԴՂ/0008/15/13 որոշման 18-19-րդ կետերը:

րավորությունը: Այլ խոսքով՝ օրենքի հետադարձության կանոնը վերստուգիչ (ռևիզիոն) կարգով կիրառելի է այն պարագայում, երբ օրենսդրական փոփոխության արդյունքում օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը հակասում է օրինականության և իրավունքի գերակայության սկզբունքներին, որպիսի պայմաններում դատարանի համար պարտադիր է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումը և նոր օրենքի գործողության տարածումն այն անձանց նկատմամբ, ովքեր կրում են պատիժը կամ կրել են այն, սակայն ունեն դատվածություն: Մասնավորապես, որպես այդպիսին կարող են դիտարկվել օրենսդրական այնպիսի փոփոխությունները, որոնք, ի թիվս այլնի, վերացնում են արարքի հանցավորությունը, փոխում արարքի իրավաբանական որակը, մեղմացնում անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը կամ այն փոխարինում ավելի մեղմ պատժատեսակով կամ որևէ կերպ բարելավում են հանցանք կատարած անձի վիճակը:

14.1. Ընդ որում, կարող է ընդգծել, որ պատիժը մեղմացնող կամ անձի վիճակն այլ կերպ բարելավող օրենքը կարող է դիտարկվել որպես օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը վերանայելու նոր հանգամանք, եթե այն կոնկրետ իրավիճակում անվերապահորեն մեղմացնում է դատավճռով անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը (օրինակ՝ եթե *in concreto* փաստական հանգամանքների գնահատմամբ նշանակված պատիժը գերազանցում է փոփոխված օրենքով նախատեսված պատժի առավելագույն չափը) կամ այլ կերպ բարելավում է անձի վիճակը, որպիսի պայմաններում դատական ակտը չվերանայելը կհանգեցնի օրինականության սկզբունքի ոտնահարման: Այլ կերպ՝ դրանք այն «էական և անհաղթահարելի» հանգամանքներն են, որոնց պարագայում միայն արդարացի կլինի իրավական որոշակիության սկզբունքից շեղումը:

(...)

Հակառակ պարագայում, երբ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով անձի նկատմամբ նշանակված պատիժը շարունակում է գտնվել նոր ընդունված օրենքով փոփոխված սանկցիայի սահմաններում, ուստի և պատժի մեղմացումը պայմանավորված է դատարանի հայեցողությամբ ու գնահատողական բնույթ է կրում (*in concreto* կարող է նշանակված պատիժը մեղմացնելու հիմք դիտարկվել, սակայն կարող է նաև որպես այդպիսին չդիտարկվել), ապա այն չի կարող նոր հանգամանք համարվել և արդեն իսկ լուծված գործը նորոգելու հիմք հանդիսանալ: Ուստի, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի դեպքում, ռետրոսպեկտիվ կարգով (անցյալում՝ դատական ակտի կայացման պահին)՝ անձի պատիժը մեղմացնող քրեական նոր օրենքի հնարավոր կիրառելիության ենթադրությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ օրինական ուժի մեջ մտած այդ դատական ակտը վերանայելու համար:

Օրինակ՝ քրեական նոր օրենքով ավելի մեղմ պատժատեսակի ավելացումն ինքնին չի կարող հիմք հանդիսանալ դատական ակտը վերանայելու համար, քանի որ դատական ակտ կայացնելիս այդպիսի պատժատեսակի առկայության դեպքում դրա նշանակման հնարավորությունը հիմնված է ենթադրության վրա, կրում է հայեցողական և գնահատողական բնույթ:

(...)

Ավելին, հարկ է նկատել, որ նշված մոտեցումները հստակեցվել և իրենց արտացոլումն են գտել նաև ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2021 թվականի մայիսի 5-ին ընդունված ՀՀ նոր քրեական օրենսգրքում, որի 12-րդ հոդվածը տարբերակում է քրեական օրենքի հետադարձ ուժի կիրառելիության սահմանները՝ մինչև եզրափակիչ դատավարական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելն ու դրա ուժի մեջ մտնելուց հետո:

Այսպես, եթե մինչև եզրափակիչ դատավարական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելն արարքի հանցավորությունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող կամ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, ապա եզրափակիչ դատավարական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելուց հետո արարքի հանցավորու-

յունը լրիվ կամ մասնակիորեն վերացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, իսկ պատիժը մեղմացնող օրենսդրությունն ունի հետադարձ ուժ, եթե նշանակված պատիժն ավելի խիստ է ուժի մեջ մտած օրենսդրությամբ նախատեսված պատիժի առավելագույն ժամկետից:

Վերոնշյալի հիման վրա պետք է փաստել, որ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման վերաբերյալ սույն որոշմամբ ներկայացված մոտեցումները չեն հակասում ինչպես ՀՀ քրեական օրենսգրքի 13-րդ հոդվածի, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի այն մեկնաբանությանը (ՀՀ Սահմանադրության 81-րդ հոդվածի հաշվառմամբ), որ ռետրոսպեկտիվ կարգով անձի վերաբերյալ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի վերանայման սահմանները չեն նույնամուս օրինական ուժի մեջ չմտած դատական ակտի վերանայման սահմանների հետ, ռևիզիոն կարգով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերի վերանայումը պետք է համապատասխանի միջազգային-իրավական այնպիսի սկզբունքներին, ինչպիսիք են՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի կայունությունը, վերջնական լինելը, անփոփոխելիությունը՝ վտանգի տակ չդնելով հարգանքը *res judicata*-ի արժեքանական նշանակության նկատմամբ:»

Ամփոփելով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական մեջբերված դիրքորոշումները՝ կարելի է հետևյալ եզրահանգումներն անել: Մասնավորապես, ըստ վճռաբեկ դատարանի՝ գոյություն ունի քրեական օրենքի պարզ և ռևիզիոն հետադարձություն:

1. Առաջինի դեպքում, երբ տվյալ գործով դեռևս դատավճիռ կամ գործն ըստ էության լուծող այլ վերջնական ակտ չի կայացվել, իրավակիրառող մարմինները նոր քրեական օրենքն ուժի մեջ մտնելուց հետո կատարված արարքին իրավական գնահատական են տալիս և պատժի նշանակման հարցը լուծում են նոր, ավելի մեղմ օրենքին համապատասխան:

2. Ռևիզիոն կամ վերստուգիչ հետադարձության դեպքում, երբ անձի նկատմամբ կայացվել է վերջնական, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ, որից հետո ուժի մեջ մտած նոր օրենքը նախատեսում է առավել մեղմ պատժաչափ, սակայն նշանակված պատիժը ներառված է նոր օրենքի համապատասխան հոդվածի պատժի տիրույթում, ապա նշված դատական ակտը վերանայման ենթակա չէ: Ըստ էության, այս կանոնը նույնությամբ արտացոլվել է ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ նախադասությունների մեջ:

Այսպիսով, հարց է առաջանում, թե արդյոք ՀՀ վճռաբեկ դատարանն ու ՀՀ Ազգային ժողովը իրավասու էին պատժի մեղմացման առումով նախատեսել տարբերակված մոտեցում, և ըստ այդմ սույն կանոնի սահմանափակ կիրառություն այն դեպքում, երբ ՀՀ Սահմանադրությունն ուղիղ ամրագրում է, որ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ:

II. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի և ՀՀ ազգային ժողովի՝ մեջբերված կարգավորումների սահմանադրականության հարցը

Հայտնի փաստ է, որ իրավունքը մեկնաբանման գիտություն է, և սա նշանակում է, որ օրենսդրի ստեղծած իրավունքը, այն է՝ հասարակ օրենքները, ենթակա են մեկնաբանման, ավելին, գրեթե բոլոր իրավանորմերն առնվազն 2 իրարամերժ մեկնաբանություններ կարող են ունենալ, որոնցից մեկը կարող է հակասել Սահմանադրությանը:

ՀՀ Սահմանադրության 5-րդ հոդվածի համաձայն.

«1. Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ:

2. Օրենքները պետք է համապատասխանեն սահմանադրական օրենքներին, իսկ ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտերը՝ սահմանադրական օրենքներին և օրենքներին:»

«Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանումը, այսպիսով պահանջում է Սահմանադրությունից ցածր իրավունքն այնպես մեկնաբանել, որ այն չհակասի Սահմանադրությանը, հատկապես նրա արժեհամակարգին ու ամենից առաջ հիմնական իրավունքներին: Հետևաբար, վերջին հաշվով Սահմանադրությունն է «ճիշտ» մեկնաբանության չափման մասշտաբը, և այդ իմաստով տարբեր մեկնաբանությունների միջև ընտրությունը կանխորոշված է սահմանադրորեն: Եթե հնարավոր չէ օրենքի դրույթը մեկնաբանել այնպես, որ այն համապատասխանի Սահմանադրությանը, այսինքն՝ անհնար է Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանումը, ապա այդ նորմը սկզբունքորեն անվավեր է: (...) Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանման պահանջը կարելի է հիմնավորել, նախ, այն ենթադրությամբ, որ օրենսդիրը կասկածի դեպքում ցանկացել է ստեղծել Սահմանադրությանը համապատասխանող կարգավորում, երկրորդ՝ Սահմանադրության գերակայությամբ, որն ազդում է նաև առանձին իրավանորմերի մեկնաբանման վրա, և երրորդ՝ այն ընդհանուր իրավական գաղափարով, որ կասկածի դեպքում պետք է ընտրել այն մեկնաբանությունը, որը երաշխավորում է պետական իրավական ակտի գոյությունը (*favor legis*):

Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանումը թույլատրելի է միայն երեք նախապայմանների առկայության դեպքում.

1. համապատասխան նորմը պետք է ունենա մեկնաբանման կարիք ու թույլատրի բազմաթիվ մեկնաբանություններ, որոնցից առնվազն մեկը համատեղելի է Սահմանադրության հետ: **Եթե օրենքի բառացի տեքստը, համատեքստը և նպատակը թույլատրում են միայն Սահմանադրությանը հակասող մեկնաբանություն, որովհետև օրենքի տեքստն ու համատեքստը պարզ ու միանշանակ են, ապա բացառվում է Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանումը, որովհետև այն կհակասի օրենսդրի օբյեկտիվ կամքին:**

2. Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանման արդյունքը չպետք է հակասի օրենսդրի՝ հստակ արտահայտված կամքին:

3. Ընտրված մեկնաբանությունն ունի ողջամիտ իմաստ:

Սահմանադրությանը համահունչ մեկնաբանումն ունի իր **սահմանները**: Այն բացառվում է, եթե, ինչպես նշվեց, մեկնաբանման արդյունքը կհակասի նորմի բառացի տեքստին և օրենսդրի հստակ ձանաչելի կամքին: «Ժողովրդավարական լեզվափոխություն ստացած օրենսդրի նկատմամբ հարգանքն արգելում է մեկնաբանման միջոցով իր բառացի տեքստով ու իմաստով միանշանակ օրենքին հաղորդել հակառակ իմաստը կամ հիմնովին նոր որոշել օրենքի դրույթի նորմատիվ բովանդակությունը»: Հակառակ դեպքում իսկապես անթույլատրելիորեն կխախտվեն իշխանությունների բաժանման սկզբունքի հիման վրա գործող իրավական պետությունում դատարանների ու նաև Սահմանադրական դատարանի համար գծված սահմանները, և տեղի կունենա սահմանադրորեն անընդունելի միջամտություն օրենսդրի իրավասությունների նկատմամբ»¹:

Այսպիսով, եթե որևէ իրավական ակտով սահմանված մի նորմ հակասում է սահմանադրությամբ ամրագրված մարդու հիմնական իրավունքներին կամ իրական մեկ այլ դրույթի, և այդ նորմը հնարավոր չէ մեկնաբանել սահմանադրությանը համահունչ, ապա այն անվավեր նորմ է, քանի որ հակասում է երկրի հիմնական օրենքին՝ սահմանադրությանը:

ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածի համաձայն՝ «(...) Արարքի պատժելիությունը վերացնող կամ **պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ:**»

Ինչպես նշվեց, ՀՀ Սահմանադրական դատարանը, մեկնաբանելով վերոգրյալ դրույթը, հստակ արձանագրել է, որ **պատիժը մեղմացնող օրենքի առումով սահմա-**

¹ Հովհաննիսյան Գ. Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավաբանական մեթոդաբանություն: «Հանրային դիվանագիտություն» բարեգործական ՀԿ: Եր., 2020, էջ 346:

նադիրը բացառել է օրենսդրի կողմից որևէ հայեցողություն դրսևորելու հնարավորությունը՝ սահմանելով հետադարձության ուղիղ պահանջ (Սահմանադրության 72-րդ հոդված):

Այլ կերպ չ՛ ՀՀ սահմանադրությամբ ուղղակիորեն ամրագրված է, որ պատիժը մեղմացնող օրենքն ունի հետադարձ ուժ, միաժամանակ չ՛ՀՀ սահմանադրական դատարանը, անդրադառնալով այդ կարգավորմանը, նշել է, որ օրենսդիրը այս դեպքում չունի որևէ հայեցողություն դրսևորելու իրավասություն, այսինքն՝ օրենսդիրը չի կարող վերազանցել Սահմանադրությանը և կարգավորել այլ բան, քան այն, որ պատիժը մեղմացնող օրենքն անվերապահորեն ունի հետադարձ ուժ:

Բացի այդ, այս հարցի շուրջ կայուն նախադեպային պրակտիկա է ձևավորել նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը: Մասնավորապես՝ Եվրոպական դատարանը վճռել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասը ոչ միայն երաշխավորում է քրեական ավելի խիստ օրենքների հետադարձ ուժի արգելքը, այլ նաև անուղղակիորեն երաշխավորում է քրեական ավելի մեղմ օրենքի հետադարձ ուժ ունենալու սկզբունքը: Վերջինս բխում է այն կանոնից, որ հանցանքը կատարելու պահին գործող և հետագայում՝ նախքան վերջնական դատական ակտի կայացումն ընդունված քրեական օրենքների միջև տարբերությունների առկայության դեպքում դատարանները պարտավոր են կիրառել այն օրենքը, որի նորմերն ավելի բարենպաստ են ամբաստանյալի համար: Դատարանը համարեց, որ «ավելի ծանր պատիժ նշանակելը՝ ելնելով միայն այն հանգամանքից, որ այն նախատեսված է եղել հանցանքը կատարելու պահին, կնշանակեր քրեական օրենքների գործողությունը ժամանակի մեջ կարգավորող կանոնների կիրառում՝ ի վնաս ամբաստանյալի: Բացի այդ, անուշադրության կնատնվեին մեղադրյալի համար տեղի ունեցած բարենպաստ օրենսդրական փոփոխությունները, որոնք կարող էին կատարված լինել նախքան մեղադրական դատավճռի կայացումը, և կշարունակեին կիրառվել պատիժներ, որոնք ներկայումս արդեն տվյալ պետության և վերջինիս հասարակության կողմից համարվում են չարիքանք ծանր»¹:

Այնինչ, ինչպես վերը մեջբերվեց, չ՛ՀՀ վճռաբեկ դատարանը իրավական դիրքորոշում է արտահայտել առ այն, որ ռևիզիոն կամ վերստուգիչ հետադարձության դեպքում, երբ անձի նկատմամբ կայացվել է վերջնական, օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ, որից հետո ուժի մեջ մտած նոր օրենքը նախատեսում է առավել մեղմ պատժաչափ, սակայն նշանակված պատիժը ներառված է նոր օրենքի համապատասխան հոդվածի պատժի տիրույթում, ապա նշված դատական ակտը վերանայման ենթակա չէ:

Այսպիսով, չ՛ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հայեցողաբար է մեկնաբանել այս կանոնը, և այդ մեկնաբանությունը ուղիղ հակասում է ինչպես չ՛ՀՀ Սահմանադրության 72-րդ հոդվածին, այնպես էլ դրան՝ չ՛ՀՀ Սահմանադրական դատարանի տված մեկնաբանությանը, քանի որ չ՛ՀՀ Սահմանադրությունը որևէ նախապայման կամ տարբերակում չի նախատեսել պատիժը մեղմացնող օրենքին հետադարձ ուժ տալու առումով, այլ ուղղակիորեն կարգավորել է այդ հարցն այնպես, որ պատիժը մեղմացնող օրենքները բոլոր դեպքերում ունենան հետադարձ ուժ:

Այսպիսով, գիտականորեն առավել ճշգրիտ կլինի օրենսդրական փոփոխություն կատարել և հեռացնել չ՛ՀՀ քրեական օրենսգրքի 9-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ և 3-րդ նախադասությունը, քանի որ սույն հոդվածում ներկայացված պատճառաբանություններով այն հակասում է չ՛ՀՀ սահմանադրության 72-րդ հոդվածում նախատեսված դրույթին և հետևաբար հակասահմանադրական է:

¹ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ «SCOPPOLA v. ITALY (No. 2)» 2009 թվականի սեպտեմբերի 17-ի նախադեպի (գանգատ հ. 10249/03) 103-109-րդ պարագրաֆները:

ВОПРОС О КОНСТИТУЦИОННОСТИ НОРМЫ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА РА ОБ ОБРАТНОЙ СИЛЕ ЗАКОНА О СМЯГЧЕНИИ НАКАЗАНИЯ¹

Այկ Աветян

Соискатель кафедры уголовного права ЕГУ, прокурор

В данной статье представлено новое положение об обратной силе закона о смягчении наказания, предусмотренного статьей 9, частью 3 Уголовного кодекса РА, принятое 21 мая 2021 года. В частности, показано, что указанная норма показала дифференцированный подход. В одном случае действие нового закона, смягчающего наказание, распространяется на тех лиц, в отношении которых после вступления в силу нового кодекса еще нет вступившего в законную силу окончательного судебного акта. В другом случае, когда окончательный судебный акт, например, обвинительный приговор, вступил в законную силу, закон, смягчающий наказание, имеет обратную силу только в том случае, когда назначенное этим приговором наказание является более строгим, чем предельный размер наказания, установленный за то же деяние по новому кодексу или назначенный вид наказания более строгий.

Кроме того, представлены толкования указанного принципа кассационными и пограничными судами РА. Затем показано противоречие между последним и регулированием, предусмотренным статьей 72 Конституции РА, и, наконец, в статье представлено законодательное предложение по разрешению указанного противоречия.

THE ISSUE OF THE CONSTITUTIONALITY OF THE REGULATION OF THE CRIMINAL CODE OF RA REGARDING THE RETROACTIVE EFFECT OF THE LAW ON MITIGATING THE PUNISHMENT²

Hayk Avetyan

*Ph.D. applicant at the YSU Chair of Criminal Law,
Prosecutor of the prosecution office of Yerevan*

This article presents the new regulation regarding the retroactive effect of the law on mitigating the punishment provided for in Article 9, Part 3 of the RA Criminal Code adopted on May 21, 2021. In particular, it is shown that the mentioned legal norm showed a differentiated approach. In one case, the new law mitigating the punishment is extended to those persons regarding whom, after the entry into force of the new

¹ Статья было представлена 8 декабря 2022г. на научной конференции аспирантов и соискателей юридического факультета Ереванского государственного университета.

² This article was reported in 2022 December 8 at the scientific session of graduate students and applicants at the YSU Faculty of Law.

code, there is still no legally effective final judicial act. In the other case, when the final judicial act, for example, the verdict has entered into legal force, the law mitigating the punishment has retroactive effect only when the punishment imposed by that verdict is more severe than the maximum threshold of punishment established for the same act under the new code, or imposed the type of punishment is more severe.

In addition, the article shows the interpretations of the RA Court of Cassation and the Constitutional Court given to the mentioned principle. Then the contradiction between the latter and the regulation provided by Article 72 of the RA constitution is shown, and finally, in order to solve the said contradiction, a legislative proposal is presented in the article.

Բանալի բառեր – *հետադարձ ուժ, պարզ հետադարձություն, ընդհանր հետադարձություն, Սահմանադրություն, սահմանադրականություն, վճռարեւել դատարանի իրավագործություն, սահմանադրական դատարանի իրավագործություն*
Ключевые слова: *обратная сила, простая обратная сила, ревизионная обратная сила, Конституция, конституционность, правомочие кассационного суда, правомочие конституционного суда.*

Keywords: *Retroactivity, simple retroactivity, revisionary retroactivity, Constitution, constitutionality, authority of the cassation court, authority of the Constitutional court.*